

IHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

ESMÂ-İ HÜSNÂ İÇERİKLİ DUÂ ÂYETLERİNİN TAHLİLİ

THE ANALYSIS OF THE PRAYERS WITH CONTENT OF ESMÂ HUSNA

Mehmet ALTIN

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniv. İslami İlimler Fakültesi
Orcid Id: 0000-0003-4441-0821, e-mail: maltin@beu.edu.tr
Bitlis Eren Üniv. İslami İlimler Fak. Merkez/BİTLİS

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ekim 2019/ 28 October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Ocak 2020 / 10 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 22 Ocak 2020 / 22 January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak - Bahar/ January – Bahar 2020

Cilt / Volume:6 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 382-403

Öz

Kur'ân-ı Kerim'de en çok yer alan konulardan biri de duâdır. Yaklaşık iki yüz kadar âyette doğrudan duâ konusu işlenmektedir. Bunun yanında tövbe, hamd ve tesbih gibi manalar içeren âyetler de dolaylı olarak duâ kavramı ile alakalıdır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de yüzden fazla âyette peygamberlerin, salih kulların ve salih toplulukların duâlarından söz edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu kadar yoğun işlenen duâ konusunu Allah farklı modellerle sunmuştur. Bunlardan biri de duâ âyetlerinin sonunda esmâ-i hüsnânın zikredilmesidir. Bunun yanında Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül ederek duâ etmek Kur'ân'ın bir tavsiyesidir. Bu durum dikkatleri birçok duâ âyetinde geçen esmâ-i hüsnânın bu âyetlerle olan münâsebetini incelemeye sevk etmiştir.

Biz de bu çalışmamızda duâ âyetlerinin daha iyi anlaşılmasını hedefleyerek birçok duâ âyetinde geçen esmâ-i hüsnânın geçtiği âyetlerle olan münâsebetini, duâ ve muhtevayla olan irtibatını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Âyet, Duâ, Esmâ-i Hüsnâ, Rahmân, Gafûr

Abstract

One of the most mentioned subjects in the Quran is prayer. In about two hundred verses, the subject of direct prayer is discussed. In addition, repentations, praise and prayer beads that contain meanings such as rosaries are indirectly related to the concept of prayer. In addition, in more than a hundred verses of the Qur'an, prophets, righteous servants and righteous communities are mentioned in prayer.

In the Qur'an, Allah has presented the subject of prayer that is so intensively studied with different models. For example, when the prayer verses are examined, it will be seen that many of them are quoted as esmâ-i hüsnâ. Beyond this, it will be realized that it is a recommendation of the Qur'an to pray with God's names and attributes. This situation drew attention to the examination of the verses from which many of the prayer verses are passed.

In this study, we aimed to understand the prayer verses in a better understanding of the verses that come from many verses of the prayer of the esmâ-i hüsnâ, tried to reveal the relationship with the prayer and content.

Key words: Qur'an, Verse, Prayer, Esmâ-i Hüsnâ, Rahman, Gafûr

Giriş

Duâ, küçüğün büyükten, âcizin güçluden ihtiyaç ve arzusunu istemesi demektir.¹ Başka bir ifadeyle duâ, ruhun Allah'a yükselmesi, Kalbin Allah ile konuşması, kul ile Allah arasında diyalogun oluşmasıdır. Bu diyalogun oluşması için Allah insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan da varlığını benimsediği bu yüce kudret karşısında, duyduğu saygı ve ümit hisleri sebebiyle kendisinden daha üstün olan yaratıcısıyla sürekli irtibat ihtiyacı duymuştur. İşte duâ, bu irtibatın yegâne ve en içten aracıdır.² Ayrıca, *قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ* / “Deki: Duânız olmasa Rabbim size ne diye değer versin”³ âyeti de duânın insanın varoluş amaçlarından biri ve ona değer kazandıran şeylerden en önemlisi olduğunu ifade etmektedir.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ / “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınımdır. Bana duâ edince, duâ edenin duâsına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”⁴ âyeti büyük ve yüce varlık olan Allah'la küçük, âciz ve fâni olan insanın nasıl bir ilişkisi olabileceğini, insanoğlunun duâsının Allah'a nasıl ulaşabileceğini belirtmektedir. Âyet, yüce ve büyük olan Rabbin kullarına yakın olduğunu, her an ve her yerde hazır ve nazır bulunduğunu ifade ederek kullara, şuurlu ve canlı bir ibadetin yollarını açmaktadır.⁵ Bu yakınlık başka âyetlerde *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ* / “Biz ona (ölüm hâlindeki insana) sizden daha yakınız.”⁶ *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* / “Biz ona (insan) şah damarından daha yakınız.”⁷ *أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ* / “Allah kişi ile kalbinin arasına girer.”⁸ şeklinde dile getirilmiştir. Kurtubî'ye (öl. 671/1272) göre *قَرِيبٌ* / *Şüphesiz ben pek yakınımdır*⁹ buyruğu, Allah'ın duâyı kabul etmek suretiyle kuluna yakın olmasını ifade etmektedir.¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah ile kul ilişkisinde en çok vurgulanan konulardan biri de duâdır. Öyleki Kur'ân duâ ile başlayıp duâ ile bitmektedir.¹¹ Yaklaşık iki yüz kadar âyette doğrudan duâ konusu işlenmektedir. Bunun yanında tövbe, hamd ve tesbih gibi manalar içeren âyetler de dolaylı olarak duâ kavramı ile alakalıdır. Ayrıca yüzden fazla âyette peygamberlerin, salih kulların ve salih toplulukların duâlarından söz edilmektedir. Sadece peygamberlerle ilgili duâ

¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: y.y., 1979), 2/8.

² Salih Bilgiç, *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 223.

³ *Kur'an Yolu Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Furkân 25/77.

⁴ el-Bakara 2/186.

⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: y.y., 2006), 1/283-284.

⁶ el-Vâkıa 56/85.

⁷ Kâf 50/16.

⁸ el-Enfâl 8/24.

⁹ el-Bakara 2/186.

¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: y.y., 2006), 3/178.

¹¹ Kur'an'ın ilk suresi olan Fatihâ suresinde insan, Rabbine hamdden sonra ancak O'na kulluk edeceğini ve O'ndan yardım dileyeceğini bildirir ve doğru yolu bulma ve sapıklığa düşmeme konusunda O'ndan yardım talep eder. Kur'an'ın son suresi olan Nas suresinde de insan her türlü kötülükten Allah'a sığındığını ifade eder.

ayetlerine bakıldığında yirmi bir âyette¹² Hz. Musa'nın, on yedi âyette¹³ Hz. İbrahim'in, on altı âyette¹⁴ Hz. İsa'nın, on iki âyette¹⁵ Hz. Nuh'un, dokuz âyette¹⁶ Hz. Zekeriya'nın duâlarının zikredildiği görülecektir. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Lut, Hz. Şuayb, Hz. Yunus, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Eyüp, Hz. Süleyman ve Peygamberimizin duâları da Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir.¹⁷ Böylece Allah söz konusu duâ içerikli âyet-i kerîmeler aracılığıyla ne şekilde duâ etmemiz gerektiği noktasında bizlere yol göstermektedir.

Duâ içerikli âyetlerin birçoğu “esmâ-i hüsnâ”¹⁸ diye tabir edilen Allah'ın isimleriyle bitmektedir. Bu durum Kur'an'ın, isim ve sıfatlarıyla Allah'a duâ tavsiyesinin bir sonucudur. Nitekim Allah şöyle buyurur:

“وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” / “En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle duâ edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.”¹⁹

“قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ” / “De ki: İster Allah diye duâ ediniz, ister Rahman diye; O'nu hangi ismiyle çağırırsanız çağırınız; en güzel isimler O'nundur.”²⁰

Yukarıdaki iki âyet Allah'ın esmâ-i hüsnâsına, kendisine bunlarla duâ edilmesinin önemine dikkatlerimizi çekmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim incelendiğinde, baştan sona Allah'ın esmâ-i hüsnâsı, kemâl sıfatları, ulûhiyeti, rubûbiyeti, rahmâniyeti ve kudsiyeti gibi Allah'ı tasvir eden kelimeler ve tabirlerle dolu olduğu görülecektir.²¹

Esmâ-i hüsnâ, insanın Rabbi ile bir iletişim kanalı olmaktadır. İnsan, ihtiyacı ve çözülmesini istediği probleme göre Allah'ın güzel isimlerinden biriyle Allah'a duâ eder. Meselâ Allah'tan rızık isteyen kişi, Allah'a affedici sıfatı ile yalvarmaz, Rezzâk ismiyle yalvarır. Tövbe ederken yaratma sıfatı ile değil de Tevvâb ismiyle duâ eder. Böylece kul ihtiyacını Allah'a sunarken, o ihtiyacın ilgili olduğu isme yer vermektedir.²² Nitekim Peygamberler duâlarının hemen hepsinde, cümle sonlarında, istekleriyle uyumlu olacak şekilde esmâ-i hüsnâyı yer vermişlerdir. Örneğin Hz. İbrahim ile Hz. İsmail, Ka'be'yi inşa konusunda yaptıklarının sırf Allah rızası için olduğunu dile getirirken duâlarını esmâ-i hüsnâdan Semî-

¹² bk. el-Kasas 28/16-17, 21-24, 33-35.

¹³ bk. el-Bakara 2/126-129, 260.

¹⁴ bk. el-Maide 5/114, 118.

¹⁵ bk. Nûh 71/21-28.

¹⁶ bk. Meryem 19/ 3-8.

¹⁷ bk. el-A'râf 7/23, 89; Yûsuf 12/98, 101; el-Enbiyâ 21/83, 88; en-Neml, 27/19; el-Ankebût 29/30.

¹⁸ Bir sıfat tamlaması olan bu terkinin Arapçası ‘el-esmâu'l-hüsnâ’ şeklindedir. ‘İsm’in çoğulu olan ‘esmâ’ile, ‘güzel’, ‘en güzel’ anlamındaki ‘hüsnâ’ kelimelerinden oluşmuş olup, Allah'a ait tüm isimleri ifade etmek üzere “en güzel isimler” anlamına gelmektedir. (Geniş bilgi için bk. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *İştikâku Esmâillab*, thk. Abdülhüseyn Mübarek (Beirut: y.y., 1986), 255-268.) Bu terkip, Türkçede daha çok Farsça karşılığı olan “esmâ-i hüsnâ” şekliyle kullanılmaktadır. Biz de söyleyiş kolaylığı ve yaygınlığı açısından çalışmamız boyunca bu terkinin “esmâ-i hüsnâ” şeklindeki kullanımını tercih edeceğiz.

¹⁹ el-A'râf 7/180.

²⁰ el-İsrâ 17/110.

²¹ Daha fazla bilgi için bk. Toshiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar (İstanbul: y.y., 2012), 85.

²² Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 10/393-394; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: y.y., 2001), 7/403.

Alîm ism-i şerifleriyle, tövbelerinin kabul buyrulmasını isterken de Tevvâb- Rahîm isimleriyle bitirmişlerdir.²³

Biz bu çalışmamızda duâ âyetlerinin daha iyi anlaşılmasını hedefleyerek birçok duâ âyetinde geçen esmâ-i hüsnânın bu âyetlerle olan münâsebetini, duâ ve muhtevayla olan irtibatını ortaya koymaya gayret edeceğiz

1. Esmâ-i Hüsnâdan Sadece Bir İsm Zikredildiği Duâ Âyetleri

Bazı duâ âyetlerinde esmâ-i hüsnâdan tek bir isim zikredilir ve bu isim de bağlamla insicam halinde olur. Bununla ilgili örneklerin bir kısmını şöylece sıralamak mümkündür:

a. Rab İsmi: Duâ içerikli âyetlerde en çok zikredilen isimlerin başında şüphesiz ki رَبِّ/Rab ismi gelmektedir.²⁴ Rab, “bir şeyi ıslah ederek durumunu iyileştirmek, sâhip olmak, besleyip terbiye etmek, geliştirmek”²⁵ manalarına gelen bir masdar olup mübalâğa gayesiyle ism-i fâil yerine kullanılmıştır. Allah’ın bir ismi olarak Rab; “Benzeri olmayan efendi, verdiği nimetleriyle mahlûkların durumlarını düzelten, yaratma ve emretmenin sâhibi” demektir.²⁶ Ayrıca; terbiye eden, idare eden, kemâle erdiren, in’âm eden, kayyim, bir şey üzerinde hak sâhibi olan²⁷ anlamlarına da gelir. Hz. İbrahim yaptığı duâlarda,²⁸ içinde bulunduğu karmaşık durumu Allah’ın tedbir etmesiyle giderebileceğini bildiğinden, O’nun diğer güzel isimlerini değil de Rab ismini her cümlesinin başında tekrar tekrar hitap başlangıcı yapmıştır. Burada tekrîr sanatının²⁹ kullanılması, arka arkaya Rabbinin adını anarak O’na iltica eden, yalvaran, yakaran kulun bu hali, adeta dinleyenlerin müşahadelerine sunulmaktadır.³⁰

Büyük müfessir Râzî (öl. 606/1209), Rab isminin de içinde olduğu Fâtiha sûresinde zikredilen Allah’ın beş isminin sûre ile olan münâsebetini şu şekilde açıklar: Fatiha sûresinin beş ismi ihtivâ etmesinin sebebi şudur: Varlıkların beş mertebesi vardır. Birincisi yaratılma, ikincisi dünya maslahatlarında terbiye, üçüncüsü mebd’i (dünyayı) tanımada terbiye, dördüncüsü me’âdi (âhireti) tanıtmada terbiye, beşincisi ise ruhların bedenler âleminde âhîret âlemine nakledilmesidir. Fâtiha sûresinde zikredilen ‘Allah’ ismi, tekvinin ve ibda’ın (bir örneği olmaksızın yaratmanın) kaynağıdır. ‘Rabb’ ismi, Allah’ın, lütuf ve ihsân yönleriyle

²³ bk. el-Bakara 2/127-129.

²⁴ Rab ismi Kur’ân’da bütünüyle -üç âyet müstesna olmak üzere- isim veya zamire muzaf kılınarak zikredilmiştir. Toplam sayısı 964’e varan bu kullanımlardan 884’ü değişik kiplerde zamirlere, 80 tanesi çeşitli isimlere izafe edilerek yer almıştır. Bu isim birçok yerde münferit olarak zikredilirken, üç âyette Azîm, birer defa da A’lâ, Rahîm, Gafûr, Hak ve Kerîm isimleriyle birlikte Allah’ı nitelemektedir. (bk. Muhammed Fûâd Abdulkâfi, “rabb”, *el-Mu’cemu’l-mufehres li elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Kâhire: y.y., 1945), 288-299.)

²⁵ Râgıb İsfahânî, “rbb”, *el-Mufredât fi garibi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî (Beirut: y.y., ts.), 184.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Esnâ fi şerhi esmâillab’l-hüsnâ* (b.y., y.y., 1995), 1/394.

²⁷ Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “rbb”, *Lisânu’l-Arab*, thk. İbrahim Şemsuddîn vd. (Tunus: y.y., 2005), 1547.

²⁸ bk. el-Bakara 2/127, 128, 129; İbrâhim 14/35-41.

²⁹ Tekrîr sanatı: Şürde veya nesirde anlamı kuvvetlendirmek, belirli bir şeye dinleyicinin dikkatini çekmek, konuşanın konuya verdiği ehemmiyeti belli etmek istemesi vb. çeşitli amaçlarla bir veya birkaç kelimenin sıkça, hemen her cümle veya mürada tekrarlanması sanattır. Bkz.: (Şerefuddîn et-Tibî, *et-Tibyân fi’l-beyân* (Beirut: Dâru’l-Cil, 1996), 476-482.)

³⁰ Mehmet Kılıçarslan, *Edebi Açıdan Kur’ân’daki Duâ Âyetleri*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 62.

kullarını terbiyeye; ‘Rahmân’ ismi ise, mebde’i tanımadaki terbiyeye delâlet eder. ‘Rahîm’ ismi, me’âdı tanıma hakkındadır. ‘Mâlik’ ismi ise, Allah’ın, insanları dünya yurdundan âhîret yurduna nakledeceğini ifade eder. Sonra kul, bu makamlara erişince sözünü, gayb sîgasından muhâtab sîgasına çevirerek “*Sadece sana ibadet ederiz*” der. Bu ifadesiyle sanki Allah, kuluna şöyle demiştir: *Bu beş mertebede, bu beş isimden istifade edip âdeta âhîret yurduna geçmiş gibi oldun. Sanki Allah’ı görüyorsun. İşte bu sebeple, O’nunla karşı karşıyaymış gibi konuş, gıyabındaymış gibi konuşmayı bırak.* Böylece kul *Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz* der. Böyle söylemekle o, sanki şöyle demiş olur: *Ancak sana ibadet ederiz; çünkü sen hâlık/yaratansın. Ancak senden yardım isteriz; çünkü sen Rab ve Rezzâksın. Ancak sana ibadet ederiz; çünkü sen Rahmânsin. Ancak senden yardım dileriz; çünkü sen Rahîmsin. Ancak sana ibadet ederiz; çünkü Meliksın. Ancak senden yardım isteriz; çünkü sen Mâliksin.*³¹

Bir istiâze/sığınma sûresi olan Nâs sûresinde Allah’ın, kendisini bütün varlıkların değil de tahsis yaparak, sadece “*insanların Rabbi, Melik’i ve İlâh’ı*” olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Bu ifadeyle ilgili olarak müfessirler tarafından çokça izahlar yapılmıştır. Biz bu açıklamalardan birkaç tanesini aktarmak istiyoruz:

1. Allah, bütün yarattıkların Rabbi, Melik’i ve İlâh’ı olduğu halde burada “*insanların Rabbi, Melik’i ve İlâh’ı*” olduğunu söz konusu etmesi insanları ta’zim etmek içindir. Nitekim âlemde, mahlûkatın en şerefli ismi insandır.

2. ‘*İnsanların Rabbi*’ olduğunu buyurmakla Allah, insanların şerrinden kendisine sığınmasını emretmiştir. Böylece insanlardan insanları koruyacak olanın Allah’ın kendisi olduğunu bildirmektedir. Bununla da şu anlam vurgulanmaktadır: İnsanlara vesvese verenin şerrinden, insanların işlerine hâkim olan Rablerine sığınırım. O Rab, onların maliki ve ilâhıdır.³²

3. Bir kısım insanlar, diğerleri tarafından ta’zim edilir ve hatta tapınılacak hale getirirler. Böylece Allah, onların Rabbinin sadece kendisi olduğunu hatırlatarak tapınılacak tek mabûdun kendisi olduğunu belirtmiştir.³³

b. Rahmân İsmi: رَحْمٰن/Rahmân ismi³⁴ sadece Meryem 17-18. âyetlerde duâ/istiâze üslubuyla beraber zikredilmiştir: فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا / (Kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştir. Biz, ona Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ إِنَّ كُنْتَ تَقِيًّا.

³¹ Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 1/292.

³² Kurtubî, *el-Câmi’ li abkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 22/579.

³³ Ali Arslan, *Büyük Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: y.y., 2011), 16/271.

³⁴ Rahmân ismi; “Yarattığı tüm varlıklardan, mü’min olsun kâfir olsun bütün insanlardan rahmet, lütuf ve nimetlerini hiçbir şekilde esirgemeyen zât” demektir. (Ebû İshâk İbrahim Zeccâc, *Tefsîru esmâillabî’l-büsnâ*, thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrut: y.y., 1986), 28.) Rahmân ismi Allah’a has bir isimdir ve bu ismin ya da vasfın özel bir manası ve kendine has birtakım özellikleri vardır. Cer edatı ile geçişli yapılamaz, fiil gibi amel etmez. Gerek Arap dilinde gerekse Kur’ân’da hiçbir zaman insanlar hakkında kullanılmamıştır. Kur’ân’da bu isim daima elif-lamlı olarak ve ulûhiyyetin ikinci bir özel ismi şeklinde, münhasıran Allah hakkında kullanılmıştır. Bu isim Kur’ân’ın elli bir yerinde tek başına yalın olarak Allah’a zıfede edilirken, beş yerde Rahîm ve bir yerde de Müsteân ismiyle birlikte Allah’ı nitelemektedir. (Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, “rhm”, *Tebzîbu’l-Luga*, thk. Abdullah Derviş (Mısır: y.y., ts.) 5/49-50; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/31.)

/Meryem, “Senden, Rahmân’a sığınırım. Eğer Allah’tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)” dedi.³⁵

Hız. Meryem, inzivaya çekildiği yerde karşısında Cebrâil’i insan suretinde görünce ona; *إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ* / *Senden Rahmân’a sığınırım* demesi hayli dikkat çekicidir. Hız. Meryem’in Rahmân ismini zikretmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi Hız. Meryem, Allah’ın rahmetine delâlet eden bu isimle Allah’a sığınarak acizliğini dile getirmiş ve kendisine görünen kişiden kendisine merhamet etmesini hatırlatmıştır. İkincisi Hız. Meryem, karşısına çıkan bu sıkıntıdan kendisini koruması için Allah’ı Rahmân ismiyle överek O’nun hususî rahmetini celbetmek istemiştir.³⁶ Böylece Hız. Meryem en çaresiz kaldığı bir durumda Allah’a Rahmân ismiyle istiâzede bulunmuş ve O sonsuz rahmet sâhibinin koruyuculuğuna sığınarak kendisinin karşılaştığı bu tehlikeli durumdan kurtulmayı niyaz etmiştir.

c. Vehhâb İsmi: Allah’ın güzel isimlerinden biri olan *وَهَّابٌ* / Vehhâb ismi³⁷ tek başına kullanıldığı âyetlerde ilâhî zâtın ikrâm ve izzetinin büyüklüğünü ifade eder ve duâ bağlamında gelir:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ / “Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme ve bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”³⁸

Önceki âyette³⁹ Allah tarafından bildirilenlere inanma konusunda mutlak bir teslimiyet tavrı gösteren mü’minler övüldükten sonra bu âyette onların içtenlikle yakarışlarına değinilmekte hem hidâyete erişebilmenin hem de hidâyette kalmanın da Allah’ın bağış ve lütfuyla mümkün olduğuna inanmak gerektiğine işaret edilmektedir.⁴⁰ Dolayısıyla duânın sonunda zikredilen, *إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ* / *Şüphesiz sen çok bahşedensin* ifadesi şu vurguyu taşıyabilir: Allah’ım, bu duâmla senden istediğim şey, bana nisbetle çok büyük bir şeydir. Ancak senin kereminin kemâline, cömertliğinin ve rahmetinin zirvesine nisbetle, önemsiz bir şeydir. O halde sen çok cömertsin. Buna göre senin dışında kalan her şey, senin cömertliğinden, ihsân ve kereminden meydana gelmiştir. Ey, lütfu ve iyiliği devamlı olan; ezelden beri ihsân sâhibi olan Rab! Bu fakirin ümitlerini boşa çıkarıp, duâlarını reddetme ve onu fazlınla rahmetine layık kıl!⁴¹

³⁵ Meryem 19/17-18.

³⁶ Ebu’l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmûd Âlûsî, *Râbu’l-meânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, (Beirut: y.y., ts.), 16/76; İsmail Hakki Bursevî, *Tefsîru râbi’l-beyân*, (Beirut: y.y., ts.), 5/322.

³⁷ Vehhâb; “her türlü nimeti, her zaman ve her yerde bütün mahlûkatına karşılıksız ve bolca bağışlayan” demektir. (Fahrüddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Levâmiu’l-beyyinât şerbu esmâillabi teâlâ ve’s-sıfât*, (b.y., y.y., 1907), 170.) Bu isim, Kur’ân’da bir âyette esmâ-i hüsnâdan Azîz ismiyle birlikte, iki âyette de münferit olarak toplam üç yerde geçer.

³⁸ Âl-i İmrân 3/8.

³⁹ bk. Âl-i İmrân 3/7.

⁴⁰ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/505.

⁴¹ Fahrüddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beirut: y.y., 1981), 7/196.

d. Mevlâ İsmi: Bir duâ âyeti olan Bakara 286. âyetinin *أَنْتَ مَوْلَانَا* / *Sen bizim Mevlâmızsın* ifadesiyle bitmesi calib-i dikkattir. *مَوْلَى* / Mevlâ ismi⁴² ile kul, son derece huşu ve inkiyâd içinde bulunduğunu; kendisine ulaşan her nimetin sâhibinin Allah olduğunu ve elde ettiği her türlü ikrâmı ve ihsânı O'nun lütfettiğini itiraf etmiş olmaktadır. İşte bu sebeple, kullar duâ ederlerken; Allah'ın lütfu ve ihsânına dâir söz ederlerken kendilerinin, ancak Allah'ın tedbirleriyle işlerinin tamamlanacağı ve ancak Mevlâ'larının ıslâhıyla işlerinin yoluna gireceği bir durumda olduklarını izhar ederler. Çünkü Allah, göklerin ve yerin kayyûmu, bütün işleri yoluna koyan ve hakikatte her şeyin yöneticisidir.⁴³

e. Basîr İsmi: Genelde namaz kılma, zekât verme gibi hayırlı işlerin yapılmasını emreden âyetlerin⁴⁴ sonunda gelerek, her şeyi gören ve bilen Allah'ın, yapılacak bu güzel işleri de göreceğini ve hak edilen karşılığı vereceğini belirten *بَصِير* / Basîr ismi⁴⁵ bazı duâ âyetlerinde de zikredilir. Hz. Musa, Taha suresinde peş peşe gelen 10 âyette Peygamberlik vazifesini başarıyla yerine getirebilmesi için gönlünün ferahlatılması, zihninin açılması, işinin kolaylaştırılması, diline açıklık verilmesi ve yakınlarından bir yardımcıyla desteklenmesi hususundaki dileklerini bir yakarış şeklinde dile getirmektedir. Hz. Musa bu yakarışının sonunda *إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا* / *Şüphesiz ki Sen bizi hakıyla görensindir* ifadesini getirerek özellikle 'Basîr' ismine vurgu yapmıştır. Basîr isminin bu bağlamda zikredilmesinin birkaç hikmetini şöylece sıralamak mümkündür:

1. Hz. Musa duâsında bu ismi zikrederek yaptıklarının sırf Allah rızası için olduğu, bunlarla O'ndan başkasını arzulamadığını ve bu hususun Allah tarafından görülüp bilindiğini ifade etmiştir.⁴⁶

2. Hz. Musa, Allah'ın yardımına ne kadar muhtaç olduğunu O'nun zaten bu durumu görüp bildiğini bildirmek ve pekiştirmek için Basîr ismini zikretmiştir.⁴⁷

f. Semî: *سَمِعَ الدُّعَاءَ* / *duâyı hakıyla işiten*⁴⁸ ifadesi, Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriya'nın duâlarının sonunda kullandıkları bir ifadedir:

هَذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ
/ Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahset. Şüphesiz

⁴² Mevlâ; Kendisinden yardım umulan gerçek sâhip demektir. Bu isim birçok âyette tek başına yalın olarak Allah'ı tavsif etmektedir. (Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, (Kâhire: y.y., 2005), 85.)

⁴³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 7/162.

⁴⁴ el-Bakara 2/110. *وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ*

⁴⁵ Basîr; “Gören, hiçbir şey kendisinden saklanamayan, bütün işlerin gizliliklerini çok iyi bilen, yapılanları zaptedip muhafaza eden zât” demektir. (Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 2/261.) Allah'ın ilim sıfatını teyit edici bir nitelik taşıyan “Basîr” ismi Kur'an'da yirmi dokuz yerde tek başına yalın olarak zikredilmiş olup, on yerde Semî ve beş yerde de Habîr gibi, doğrudan ilimle bağlantılı olan isimlerle birlikte kullanılmıştır.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/50.

⁴⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Kâhire: y.y., 2003), 16/502.

⁴⁸ *سَمِيع* / Semî ismi, “bütün ses ve kelimeleri hiçbir vasıta ve organa ihtiyaç duymaksızın işiten” anlamına gelir. (Ebû Abdillâh Halîmî, *el-Minhâc fî şuabi'l-imân* (Beyrut: y.y., 1979), 1/199.) Bu isim, Kur'an'da kırk beş yerde Allah'a nisbet edilmektedir. İki yerde semiu'd-duâ tamlamasıyla gelirken, otuz iki yerde Alîm, on yerde Basîr ve bir yerde de Karîb isimleriyle birlikte zikredilir.

sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.⁴⁹ *أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ* /“Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.”⁵⁰

Birçok müfessir *الدُّعَاءِ سَمِيعُ / duâyı hakezyla işiten* ifadesindeki ‘semî’ kelimesinin ‘mucîb’ manasına geldiğini söylemiştir.⁵¹ Müfessirler, niçin ‘Semî’ yerine direkt ‘Mucîb’ ismi zikredilmemiştir? şeklindeki soruya da cevap vererek şu açıklamalarda bulunmuşlardır: *سَمِيعُ الدُّعَاءِ / duâyı hakezyla işiten* ifadesi; bir kralın, bir kimsenin sözüne değer verip onu kabul ettiği zaman, deyim olarak kullanılan *سَمِعَ الْمَلِكُ كَلَامَهُ / Kral, falancanın sözünü duydu* ifadesinden alınarak ‘mucîb’ manasında kullanılmıştır.⁵² Nitekim Râzî, ilgili âyeti⁵³ bu çerçevede izah ederek der ki: *أَنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ / duâyı hakezyla işitensin* cümlesinden murad, Allah’ın duâ edenin sesini duyması değildir. Çünkü bu zaten malûmdur. Bundan maksad, Allah’ın duâyı icabet edip, ümidi boşa çıkarmamasıdır. Bu, tıpkı namaz kılanların *سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ / Allah kendisine hamd edeni işitti* demeleri gibidir. Onlar bununla Allah’ın mü’minlerden hamdedenlerin hamdini kabul etmesini kastederler.⁵⁴

Günümüz tefsir araştırmacıları da yukarıdaki soruya cevap olabilecek izahlarda bulunmuşlardır. Bu izahlardan bir tanesi şöyledir: Böyle bir sorunun cevabı Hz. İbrahim’in duâ ederken Allah’a karşı takındığı teslimiyetçi tavrında saklıdır. ‘Mucîb’ ismi, duânın kabulü için mecbûriyet anlamı taşıdığından dolayı Hz. İbrahim edeben bu ismi kullanmayıp yerine ‘Semî’ ismini kullanmıştır. Zirâ ‘Semî’ isminde şöyle bir vurgu söz konusudur: Ya Rabbi! Duâları işiten sensin. Kabul etmek ya da etmemek senin elindedir. Biz kullara düşen görev, istemek ve sonra da sabretmektir.⁵⁵

2. Esmâ-i Hüsnâdan İki İsmi Zikredildiği Duâ Âyetleri

Duâ âyetlerinin birçoğunun sonunda esmâ-i hüsnâdan iki isim getirilir ve bağlamla insicam halinde olur. Bununla ilgili örneklerin bir kısmını şöylece sıralamak mümkündür:

a. Rahîm ve Vedûd İsimleri: Kur’ân’da Rahîm ve Vedûd⁵⁶ isimleri sadece bir yerde birlikte zikredilir. Hûd sûresinin 90. âyetinde Şuayb Peygamber’in inkârcı kavmine Allah’ın insana olan şefkat ve sevgisini hatırlatma sadedinde bu iki isim gelir:

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/38.

⁵⁰ İbrâhim 14/39.

⁵¹ bk. Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, 13/242.

⁵² Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi'zî't-tenzîl ve uyûmi'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Riyâd: y.y., 1998), 3/388.

⁵³ bk. *أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ* /“Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.” İbrâhim 14/39.

⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/37.

⁵⁵ Recep Âtîf, *el-İ'câzu'l-beyânî fi nazmi havâtimi'l-âyât*, (Gazze: el-Câmiatu'l-İslamiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 116.

⁵⁶ *وَدُودٌ/Vedûd*, “sevmek, arzu ve temenni etmek” manalarına gelen *وَدٌّ/vudd (مودّة)* kökünden türemiş mübalağalı bir sıfattır. Arapçada *فَعُول/faûl* vezni, hem ism-i fâil hem de ism-i mef'ûlmanası taşıdığından “Vedûd” ismi hem, “sâlih kullarını çok seven” hem de “kulları tarafından çok sevilen” anlamına gelir. (Zeccâc, *Tefsîru esmâillabi'l-hüsnâ*, thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk, 52.) Kur’ân’da Vedûd ismi bir yerde Rahîm diğer yerde ise Gafûr isimleriyle olmak üzere iki âyette Allah’a nisbet edilmiştir.

*Rabbinişden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir.*⁵⁷

Bir önceki âyette⁵⁸ Hz. Şuayb'ın, adları geçen kavimlerin peygamberlerine karşı takındıkları düşmanca tavır sebebiyle başlarına gelen felaketlerin bir benzerinin kendi kavminin başına gelmesinden endişe ettiği için kavmini uyardığı bildirilmektedir. Bu âyette ise, inkârcı kavmine teklif ettiği af dileme ve tövbe etme gibi erdemli davranışı, Allah'ın merhamet ve sevme sıfatları üzerinde temellendirilmektedir. Bu makamda Rahîm ismi Vedûd'dan önce gelir. Zira yanlış olandan vazgeçmek Rahîm ismiyle alâkalı, doğru olana yönelmek ise Vedûd ismiyle alâkalıdır. Yanlıştan vazgeçen Rahîm'in rahmetine, doğruya yönelen ise Vedûd'un sevgisine mazhar olur. Ayrıca bu iki isim, günahta ısrar edene karşı yapılan tehditten sonra, tövbe eden kullara vaadde bulunma anlamı da taşımaktadır.⁵⁹

Bu âyetin baş tarafı *وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ* / *Rabbinişden bağışlanma dileyin* şeklinde hitap zamiriyle gelince devamının da *إِنَّ رَبَّكُمْ* / *Şüphesiz Rabbiniş* şeklinde hitap zamiriyle gelmesi beklenebilir. Fakat âyette muhataptan (*وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ*) mütakellime (*إِنَّ رَبَّيَ*) dönülerek iltifât yapılmıştır. Bunun sebebi celâl sâhibinin azametini, rahmetini ve duâya icabetini ifade etmektir.⁶⁰ Öte taraftan Rahîm ve Vedud isimleri bu âyetin sonunda leff-û neşr olarak zikredilmişlerdir. Rahîm, *'Rabbinişden af dileyin'* ifadesine karşılık olup, bağışlanma dileyen herkese Allah'ın merhamet edeceğini ifade eder. Vedûd ise, *'O'na tövbe edin'* lafzına karşılık olup, Allah'ın tövbe edenleri çokça sevdiğini gösterir.⁶¹

b. Semî ve Alîm İsimleri: Kur'ân'da otuz iki yerde birlikte kullanılan Semî-Alîm⁶² isimleri birkaç âyette⁶³ duâ bağlamında zikredilmiştir.

Hiz. İbrahim ve oğlu İsmail, birlikte Kâbe'nin temellerini atıp duvarlarını yükselttikten sonra, bu yaptıkları hayırlı amelin kabul edilmesi için Allah'a duâ etmişlerdir. Bu duâda dikkat çeken hususlardan biri onların Allah'ın Semî' ve Alîm sıfatlarını zikrederek duâ etmeleridir. Hiz. İbrahim ve İsmail'in bu şekilde duâ etmesi bize gösteriyor ki Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yapılan duâlar daha makbuldür. Bu duâ Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde geçmektedir:

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ / Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı.⁶⁴

Kâbe'yi inşâ eden Hiz. İbrahim ve Hiz. İsmail; *رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* / *Rabbîmiz,*

⁵⁷ Hûd 11/90. *وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ*

⁵⁸ bk. Hûd 11/90.

⁵⁹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr* (Şam: y.y., 2009), 6/447.

⁶⁰ Nasrullah Hacımüftüoğlu & Rabia Çelebi, *Teshîlu'l-Belâgâ*, (İzmir: y.y., 1997), 40.

⁶¹ Hanım Muhammed Hicâzî Şamî, *ed-Delâletu's-siyâkiyye li iktirâni esmâillahi'l-hüsnâ* (Kâhire: y.y., 2013), 270.

⁶² Alîm; Olmuş ve olmakta olanı ile gelecekte olan şeyleri bilen, yerde ve gökte kendisine hiçbir şey gizli kalmayan, ilmi, küçük-büyük, gizli-aşikâr her şeyi kuşatan zat demektir. (Muhammed Murtezâ Zebidî, "alm", *Tâcu'l-ârûs min cevâhiri'l-kamûs*, thk. Halîl el-Hilâlî (Tunus: 2004), 33/128.)

⁶³ el-Bakara 2/127; Âl-i İmrân 3/35; el-A'râf 7/200

⁶⁴ el-Bakara 2/127.

yaptığımızı kabul buyur. İşiten ve bilen ancak sensin⁶⁵ diye duâ etmişlerdir. Bu duânın sonunda gelen Semî ve Alîm isimleri, dileğin kabul olunma sebebini gösterir. Allah duâları ve her şeyi işittiği için Semî; niyet, amelleri ve her şeyi bildiği için de Alîm'dir. إِنَّ/İnne, hasr edatı olup gerek amelde gerek duâda, riya ve gösterişin olmadığını ve olmaması gerektiğini belirtir ve manaya şu vurguyu katar: Sana yaptığımız duâyı ve ameli, başkalarına işittirmek için yapmadığımızı ve kalplerimizdeki niyetlerimizi bilecek, duâmızı işitecek ancak sensin. İşte senin bu vasıfların sebebiyledir ki, biz duâmızın kabulünü istiyoruz.⁶⁶ Böylece Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'in, duâlarını Allah'ın işitme ve bilme sıfatlarına sığınarak yaptıklarına dikkat çekilerek, Allah'ın duâları kabul etmesinin, O'nun hangi sıfatlarıyla ilişkili olduğu öğretilmektedir.

Zikredeceğimiz şu âyetler de âyet sonlarında gelen esmânın bağlamla olan sıkı münâsebetini gösterir: “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁶⁷ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتِيهِمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ /“Allah'ın âyetleri hakkında, kendilerine gelmiş bir delilleri olmaksızın tartışanlar var ya, onların kalplerinde ancak bir büyüklük taslama vardır. Onlar, tasladıkları büyüklüğe asla ulaşmazlar. Sen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁶⁸

Varlığı bilindiği halde insanlar tarafından görülemeyen şeytandan Allah'a sığınma hususunu dile getiren ilk iki âyetin Semî-Alîm isimleriyle sonlanması aralarındaki münasebet sebebiyledir. Çünkü şeytanın dürtmesi, vesvesesi ve insanların kalplerine attığı kötü düşünceler, bilmek ile ilgilidir. İşte bundan dolayı Allah, şeytanın vesveseleri ile kötü düşünceleri hususunda; إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ /O, *hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir* demek suretiyle kendisine sığınılması gerektiğini emretmektedir. Hâlbuki dostluk kurulan ve gözle görülen insanın kötülüğünden Allah'a sığınma hususunun dile getirildiği yukarıdaki son âyet ise, Semî-Basîr isimleriyle sonlanmıştır. Çünkü bu âyette yapılan fiiller, gözle görülen belli şeylerdir. Göz ile görülen ve görmek suretiyle anlaşılan hususlarda ise إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ /O, *hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir* denilerek Allah'a sığınılması gerektiği emredilmektedir.⁶⁹

c. Tevvâb ve Rahîm İsimleri: Peygamberlerin duâlarının çoğunda, cümle sonlarında, istekleriyle uyumlu olacak şekilde esmâ-i hüsnâya yer verdiklerini belirtmiştik. Hz. İbrahim tövbelerinin kabul buyrulmasını isterken, bağlama uygun olarak duâsını, Tevvâb-Rahîm isimleriyle⁷⁰ bitirmiştir: رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ /“Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaât eden

⁶⁵ el-Bakara 2/127.

⁶⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/385.

⁶⁷ el-A'râf 7/200.

⁶⁸ el-Mü'min 40/56.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû Bekr el-Cevziyye İbn Kayyim, *el-Esmâu'l-hüsnâ*, çev. Hanifi Akın & Muhittin Korkmaz (İstanbul: y.y., 2005), 411.

⁷⁰ Tevvâb Allah'ı niteleyen bir isim olarak; “Kulların tövbelerinin her yenilenmesinde, onların tövbelerini kabul eden” demektir. (Ebû Süleyman Hattâbî, *Şe'nu'd-duâ*, thk.: Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrut: y.y., 1992), 90.) Kur'an'da Tevvâb-Rahîm isimleri dokuz yerde birlikte zikredilir. (el-Bakara 2/37, 54, 128, 160; en-Nisâ 4/16, 64; et-Tevbe 9/104, 118; el-Hucurât 49/12.)

bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et; zira tövbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin.”⁷¹

Bu âyetin sonunda Allah’ın Tevvâb ve Rahîm isimleri zikredilmektedir. Çünkü bu âyette Allah’tan bazı şeyler istenmekte ve bazı ibadetlerin kendilerine gösterilmesi niyaz edilmektedir. Hâliyle bu ibadetler ifâ edilirken bazı hata ve kusurlar husule gelebilir. İşte bu sebeple Allah’ın bu iki ismi zikredilmektedir. Ayrıca Tevvâb isminin Rahîm isminden önce zikredilmesi Alûsî’ye göre, *وَتُوبَ عَلَيْنَا* / *Tövbemizi kabul et* cümlesine bitişik, mücavir olmasından dolayıdır. Rahîm’in sonra gelmesi ise, hem rahmetin daha umumî olmasından, hem de âyet sonlarındaki fâsılaya daha uygun olmasındandır.⁷²

Birçok âlim *إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ* / *tövbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin* ibaresinin duâda ve kabulündeki ısrar sebebiyle zikredildiğini ifade ederek şöyle demişlerdir: Kul duâsının kabul edilmesini istiyorsa kendi durumuna uygun Allah’ın en güzel isimleri ve yüce sıfatlarıyla duâ etmelidir. Şayet duâ; rahmet, merhamet, duânın ve taatin kabulü için olursa o zaman Allah’ın Semî, Alîm, Tevvâb ve buna benzer isimleriyle duâ etmelidir. Eğer duâ, intikam için olursa kul Allah’ın Azîz, Müntekîm, Cebbâr, Kâhâr ve bunlara benzer isimleriyle duâ etmelidir.⁷³

d. Azîz ve Hakîm İsimleri: Duâ bağlamında zikredilen ikili isimlerden biri de Azîz-Hakîm isimleridir.⁷⁴ Bu iki ismi incelediğimizde Kur’ân’ın muhtelif yerlerinde 46 kez birlikte geldiklerini görürüz.⁷⁵ Biri celâl, diğeri ise cemâl sıfatı olması hasebiyle Azîz-Hakîm isimlerinin, genel manada birbirini dengelemek için birlikte zikredildiği söylenebilir. Azîz ismi ‘güç, kuvvet, hükümlan olma, tasarrufta bulunma ve yücelik’ gibi manaları kapsar. Bu da zihinlerde zulmetme ve baskı kurma tevehhümünü oluşturur.⁷⁶ Nitekim dünya krallarından güçlü olanlar kendi muhaliflerini ezerler. Ancak Allah söz konusu olunca O’nun izzetinin büyüklüğü ve gücünün sınırsız olması, hikmetini engellemediği⁷⁷ gibi Azîz-Hakîm isimlerinin birlikte zikredilmesi de bu tevehhümü tamamen giderir.

Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe’yi inşa ederken Allah’a yaptığı duâyı oluşturan üç âyetin⁷⁸ sonundaki cümlelerle, âyetlerin baş taraflarına bakıldığında tam bir münâsebet görülmektedir. Yeri gelmişken biz bu üç âyetten sadece Azîz-Hakîm isimleriyle sonlanan âyeti incelemeye çalışacağız:

⁷¹ el-Bakara, 2/128.

⁷² Âlûsî, *Râhu’l-meânî*, 1/386.

⁷³ Eyüp Yaka, “Muhammed b. Alim el-Aydinî el-Güzelhisari’nin Dua Ayetleri Tefsiri”, *Osmanlı Toplumunda Kur’ân Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, ed. Bilal Gökür vd. (İstanbul: Erkam Matbaası, 2013), 237-238.

⁷⁴ Azîz ismi; Çok güçlü, her şeyin gâlibi, mağlûp olmayan güçlü, benzeri olmayan, üstün ve şerefli olan demektir. (İsfahânî, “azz”, 333.) Hakîm ismi ise; Fiillerinde ve sözlerinde hikmet sâhibi olup bilgisi, hikmeti ve adâleti gerektirdiği için eşyayı yerli yerine yerleştiren ve kusursuz olarak kâinatı yöneten demektir. (İsfahânî, “hkm”, 127.)

⁷⁵ Örnek için bk. el-Bakara 2/129, 220, 240, 260; Âl-i İmrân 3/6, 126; en-Nisâ 4/56, 158, 165.

⁷⁶ Âtûf, *el-İcâzu’l-beyânî*, 153.

⁷⁷ Muhammed b. Sâlih b. Usaymin, *el-Kavâidu’l-muslâ fî sıfâtillâh ve esmâillâhi’l-hüsnâ*, (Kâhire: y.y., 1994), 10.

⁷⁸ el-Bakara 2/127, 128, 129.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ /“Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.”⁷⁹

Bu âyette Hz. İbrahim’in, kendi nesilleri içinden onlara kitabı ve hikmeti öğretecek, onları tezkiye edecek bir peygamber göndermesi için Allah’a niyazda bulunduğu ifade edildikten sonra الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ /“Çünkü üstün gelen her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin” buyrulmuş Allah’ın Azîz ve Hakîm isimleri zikredilmiştir. Bu iki ismin âyetin içeriğiyle sıkı bir münâsebeti söz konusudur. Nitekim Hz. İbrahim’in talep ettiği vasıflara haiz bir peygamberin gönderilmesi ancak benzersiz, güçlü, hükümler ve izzetli birinin gücüyle mümkündür. Risâlet görevinin, yaratılanların içinden en şerefli ve değerli birisine verilmesi de ancak hikmet ile mümkündür.⁸⁰ Ayrıca peygamberlik, bir tayin etmedir ki ancak güç ve kuvvet sâhibi biri bu atamayı yapabilir. Peygamberlere hikmet ancak hakîm olan tarafından öğretilir. Bu sebeple burada Azîz ve Hakîm isimlerinin zikredilmesi, âyetin muhtevâsına uygun olmuştur.⁸¹

Allah, kıyamet günü Hz. İsa’ya hitaben وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي /“Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?”⁸² deyince, Hz. İsa, insanların kendisini tanrılaştırması konusunda bizzat kendisinin bir rolünün olmadığını, kendisinin de bir kul olduğunu uzunca ifade ettikten⁸³ sonra şöyle der: “Eğer onlara azap edersen, doğrusu onlar senin kullarıdır; onları bağışlarsan Azîz olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin.”⁸⁴

Bazı kimseler, bağışlanmanın istendiği bu âyetin sonunun *Gafûr olan Rahîm olan şüphesiz sensin* şeklinde gelmesini bekleyebilir. Hatta kâriplerden birinin Azîz-Hakîm isimlerini değiştirerek *Gafûr olan Rahîm olan şüphesiz sensin* anlamına gelecek şekilde okuduğu ve bundan dolayı hapis ve dayak cezasına çarptırıldığı da anlatılmaktadır.⁸⁵ Hâlbuki müfessirlerin çoğu bu âyetin Gafûr ve Rahîm isimleriyle değil de Azîz ve Hakîm isimleri ile bitirilmesinin birçok hikmetini zikretmişlerdir. Bu hikmetlerden birkaç tanesini şöyle sıralanabilir:

1. Âyetin Gafûr ve Rahîm isimleriyle değil de bu iki isimle bitirilmesi i’câzın bir gereğidir. Çünkü bu sözü Hz. İsa kıyamet günü söyleyecektir. Orada Hz. İsa bağışlanma değil de Allah’ın güç ve iktidarını vurgulamak isteyecektir. Ayrıca Allah’ın ‘azîz’ ve kulların kendisi

⁷⁹ el-Bakara 2/129.

⁸⁰ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavvid (Beirut: y.y., 1993), 1/564.

⁸¹ Bedruddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burbân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Meraşlî vd. (Beirut: y.y., 1990), 1/179.

⁸² el-Mâide 5/116.

⁸³ bk. el-Mâide 5/116-117.

⁸⁴ el-Mâide 5/118.

⁸⁵ Âlûsî, *Râhu’l-meânî*, 7/71.

üzerinde hak sâhibi olmalarından münezzehe olduğu halde affetmesi; ‘Gafûr ve Rahîm’ oluşundan kaynaklanan bağışından daha mükemmel ve büyüktür.⁸⁶

2. Hz. İsa burada bağışlama dilememiştir. Bilakis olacak emri Allah’a tevdi etmiştir ki hesap günü bunu gerektirir. Çünkü âyet Gafûr-Rahîm isimleriyle bitseydi müşrik olarak ölen kimselere bağışlanma dilenmiş olunacaktı.⁸⁷ Azabı hak edeni bağışlamak acziyetin ve zaafiyetin göstergesidir. İhmal etmek de hikmete aykırıdır. Dolayısıyla âyetin sonunda gelen Azîz ve Hakîm isimleri bu tevehhümü defeder.⁸⁸

3. Hz. İsa’nın kıyamet gününde *Azîz ve Hakîm olan şüphesiz sensin* demesi, *Gafûr olan Rahîm olan şüphesiz sensin* demesinden daha güzeldir. Çünkü Hz. İsa, Gafûr-Rahîm isimlerini ansaydı, fırsatın kaçmış olduğu bir durumda mağfiret isteğinde bulunmuş olurdu. O zaman da Allah’ın merhametini celp etmek, müstahak olmayan için merhamet istemek durumuna düşerdi ki, Hz. İsa’nın mertebesi, bunu yapmayacak bir yüceliktedir. Bilhassa konum, azamet ve celâl konumudur. İşte bunun içindir ki, orada izzet ve hikmeti anmak, rahmet ve mağfireti anmaktan daha uygundur.⁸⁹

4. Bu âyette *وَإِنْ تَعْفُوهُمْ لَهُمْ/ Eğer onlara azap edersen...،* *إِنْ تُعَذِّبُهُمْ/ Eğer onları bağışlarsan...* şeklinde iki şart cümlesi vardır. Bu âyetin sonu ‘Gafûr Rahîm’ isimleriyle bitseydi, bu sadece ikinci şart cümlesinin cevabı olurdu. Birinci şart cümlesi ise cevapsız kalırdı. Ancak âyetin ‘Azîz-Hakîm’ isimleriyle sonlanması, bu iki ismi âyette bulunan iki şart cümlesinin cevap cümlesi yapmıştır.⁹⁰

e. Gafûr ve Rahîm İsimleri: Kur’ân’da Gafûr⁹¹ ve Rahîm ismi 72 yerde birlikte kullanılır. Biri hariç⁹² diğerlerinin tümünde Gafûr, Rahîm’den önce gelir. Müfessirler bu iki ismin, bu şekilde sıralanışında bir münâsebet olduğuna dikkat çekmişlerdir. Çirkin olan şeyin izalesi, güzellikle donatmadan önce olmalıdır. Bu yüzden, çirkin olan günahları temizlemek anlamında mağfirete delâlet eden Gafûr ismi önce, nimetlerle donatma anlamına gelen rahmete delâlet eden Rahîm ismi ise sonra gelmiştir.⁹³

Hz. İbrahim kendi nesilleri içinden onlara kitabı ve hikmeti öğretecek, onları tezkiye edecek bir peygamber göndermesi için Allah’a niyazda bulunurken *إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ/ Azîz ve Hakîm olan şüphesiz sensin*⁹⁴ dediğini yukarıda belirtmiştik. Ancak kendisine isyan edip, karşı çıkanlar için Allah’a niyazda bulunurken *غَفُورٌ رَحِيمٌ/ Gafûr olan Rahîm olan şüphesiz ancak sensin*⁹⁵ demiştir. Bu iki örnek gösteriyor ki, her bir isim, zikredildiği yere münasıptir. Hz.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 12/145-146.

⁸⁷ Zerkeşî, *el-Burbân*, 1/180.

⁸⁸ Âlûsî, *Râhu’l-meânî*, 7/71.

⁸⁹ Ebû Abdillah Şemsuddin Muhammed b. Ebû Bekr el-Cevziyye İbn Kayyim, *Medâricu’s-sâlikîn*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî (Beyrut: y.y., 1973), 1/36-37.

⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li abkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 8/306.

⁹¹ Gafûr ismi, “kulların birçok günahını, birçok defa bağışlayan, suçlarını ve hatalarını affeden” demektir. (ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâillâh*, thk. Abdülhüseyn Mübarek, 94)

⁹² Sebe’ 34/2.

⁹³ Âlûsî, *Râhu’l-meânî*, 14/119.

⁹⁴ el-Bakara 2/129. *رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.*

⁹⁵ İbrâhim 14/36. *رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعْنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.*

İbrahim'in talep ettiği vasıflara haiz bir peygamberin gönderilmesi ancak benzersiz, güçlü, hükümler ve izzetli birinin gücüyle mümkünken; risâlet görevinin, yaratılanların içinden en şerefli ve değerli birisine verilmesi de ancak hikmet ile mümkündür. Dolayısıyla birinci âyetin sonunda Azîz ve Hakîm isimleri zikredilmiştir. İkinci âyette de makam, Allah'ın af ve merhametini celbetme makamı olduğu için âyette Gafûr ve Rahîm isimleri getirilmiştir.⁹⁶

Ayrıca burada son derece şefkatli, merhametli, yufka yürekli Hz. İbrahim'in karakteri ön plana çıkmaktadır. Soyundan gelip de kendisine karşı çıkan ve yolundan ayrılanların yok olmasını, hemen azaba uğratılmalarını istememiş, azabın sözünü bile etmemiştir. Bunun yerine onları Allah'ın bağışlamasına, merhametine havale etmiştir. Böylelikle sahnenin havasına bağışlama ve merhamet gölgeleri egemen olmakta ve bu gölgelerin etkisi ile isyan gölgesi ortadan kaybolmaktadır.⁹⁷ Böylece Hz. İbrahim bu yönüyle insanlara örneklik teşkil etmektedir.

f. Raûf ve Rahîm İsmi: Raûf⁹⁸ ve Rahîm isimleri, cemâl sıfatları arasında yer almakta olan ve Allah'ın rahmetine delâlet eden isimlerdir. Müfessirler, bunlar arasında da ince bir ayırımın⁹⁹ var olduğunu belirtmektedirler. Kur'ân'da Raûf ismi Rahîm ismi ile birlikte sekiz yerde gelir.¹⁰⁰ Bir âyetin¹⁰¹ dışındaki diğer tüm âyetlerde bağlam mü'minler, özellikle de Allah'ın affına yönelen mü'minlerdir. Haşr sûresinin 10. âyeti ebediyet âlemine intikal etmiş müminler için hayır duâlarda bulunma ve onların bağışlanmasını dilemenin meşru ve güzel bir davranış olduğunu şöyle ortaya koymaktadır: وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ / Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.”

Âyette söz konusu neslin en belirgin özelliği Rabbine yönelip sadece kendisi için değil, kendisinden önce iman etmiş bulunan öncüler için de bağışlanmayı dilemesidir. Bu nesil Allah'ın merhametinin ve rahmetinin bilincinde olduğundan dolayı duâsını رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ / *Rabbimiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin* cümlesiyle bitirmektedir. Böylece Allah'ın rahmetini ve şefkatini duâsına bir dayanak yapmaktadır.¹⁰²

⁹⁶ İbn Kayyim, *Medâricu's-Sâlikîn*, 1/36-37.

⁹⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4/278.

⁹⁸ Raûf ismi; “Kullarının görevlerini kapasitelerine uygun bir şekilde düzenleyen, bu konularda kendilerine çeşitli ruhsat ve kolaylıklar da sağlamak suretiyle onlara karşı çok kolaylaştırıcı ve pek müşfik davranan zât” demektir. (Halîmî, *el-Minhâc*, 1/201.)

⁹⁹ Rahîm isminin türediği رَحِمَ - رَحْمَةً fiili, nimet verme anlamı yanında, zarar ve sıkıntıyı giderme anlamı taşırken, Raûf isminin türediği رَؤُفٌ - رَؤُفَةٌ fiili sadece zarar ve sıkıntıları önlemek anlamını ifade eder. Buna göre, re'fet, rahmete göre daha husûsî bir anlam taşır. Dolayısıyla Rahîm ismi, Raûf ismine göre daha kapsamlıdır. (Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/119.)

¹⁰⁰ el-Bakara 2/143; et-Tevbe 9/117; en-Nahl 16/7, 47; el-Hac 22/65; en-Nûr 24/20; el-Hadîd 57/9; el-Haşr 59/10.

¹⁰¹ el-Hac 22/65.

¹⁰² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6/285.

g. Rahmân ve Müsteân İsmi: Kur'ân'da Rahmân ismi, Müsteân ismiyle¹⁰³ birlikte Hz. Peygamber'in yaptığı duânın sonunda Allah'a izafe edilmektedir:

قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ / (Peygamber), "Ey Rabbim! Hak ile hüküm ver. Bizim Rabbimiz, sizin nitelermelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahmân'dır" dedi.¹⁰⁴

Müşrikler, özellikle onların ileri gelenleri, sırf kendi bâtil dinlerini ve onun sayesinde sâhip oldukları toplumsal statülerini ve ekonomik ayrıcalıklarını koruma güdüsüyle Kur'ân'ı sihir, hayal mahsulü, şiir, efsane, uydurma gibi vasıflarla nitelermek suretiyle onun kitleler üzerindeki tesirini kırmaya çalışmışlardır. Allah hakkında da bâtil sözler söylemişler, O'na ortak koşmuşlar ve Allah'ın çocuk sâhibi olduğunu iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber hakkında ise sihibaz, şair, mecnun, kâhin gibi onun şanına yakışmayacak çirkin nitelermelerde bulunmuşlardır. İşte bu âyette, bu haksız ve çirkin isnâdlar karşısında Hz. Peygamber Allah'ın merhametine ve yardımına sığınarak, O'ndan kavmi ile kendisi arasında hak ile hükmetmesini istemiştir.¹⁰⁵

وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ / *Bizim Rabbimiz, sizin nitelermelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahmân'dır* ifadesi için şu izahlar yapılmıştır:

1. Müşrikler, kuvvet ve saltanatın kendileri için olacağını ummaktaydılar. Bu ifadeyle Allah, onların zanlarını yalanlamış, umduklarını boşa çıkarmış, peygamberine ve mü'minlere yardımda bulunurken, onlardan da yardımını kesmiştir.¹⁰⁶

2. Bu ifade, müşriklerin 'Galibiyet Müslümanların değil bizim olacak, vaad edilen azap nerede?'¹⁰⁷ şeklindeki söylemlerine karşı peygamberin onlara bir cevabıdır. Zira Hz. Peygamber, müşriklere karşı, Rahmân ve Müsteân olan Allah'ın yardımına sığınmıştır.¹⁰⁸

Kısacası Rahmân ve Müsteân isimleri inkârcıların Allah'a atfettikleri her türlü şirk, küfür, yalan ve bâtil söze karşı yardım istenecek tek merciin tüm mahlûkatın Rabbi olan Allah olduğunu belirtir. Ayrıca bu iki isim, kâfirler için bir tehdit olurken, inananlar için de bir müjde olmuştur.

3. Esmâ-i Hüsnânın İsm-i Tafdil Kalıbıyla Geçtiği Duâ Âyetleri

Kur'ân'da, birçok peygamber ve müminin duâsı ism-i tafdil kalıbındaki Allah'ın güzel isimleriyle sonlanır. Dört ayrı yerde¹⁰⁹ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / Erhamu'r-Râhimîn, üç âyette¹¹⁰ خَيْرُ خَيْرِ الْحَاكِمِينَ / Hayru'l-Hâkimîn, iki âyette خَيْرُ الرَّاحِمِينَ / Hayru'r-Râhimîn ve birer âyette de خَيْرُ

¹⁰³ Müsteân ismi; "kendisinden yardım talep edilen" demektir. (İsfahânî, "avn", 354.)

¹⁰⁴ el-Enbiyâ 21/112.

¹⁰⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/706.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâihü'l-gayb*, 22/234.

¹⁰⁷ bk. Yûnus 10/48.

¹⁰⁸ Nasiruddin b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Emâru't-tenzîl ve esrâru't-tevil*, nşr. Muhammed Abdurrahman Meraşlı (Beyrut: y.y., ts.), 4/61.

¹⁰⁹ el-A'râf 7/151; Yûsuf 12/64, 92; el-Enbiyâ 21/83.

¹¹⁰ el-A'râf 7/87; Yûnus 10/109; Yûsuf 12/80.

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ / وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ¹¹¹, حَيْرُ الْغَافِرِينَ / Hayru'l-Gâfirîn¹¹², أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ / Ahkamu'l-Hâkimîn¹¹³, خَيْرُ الْوَارِثِينَ / Hayru'l-Vârisîn¹¹⁴ ifadeleri duâ bağlamında zikredilmektedir.

a. Hayru'l-Fâtihîn: Hz. Şuayb, kavminin iman etmesinden ümidini kesip kendisinin ve müminlerin, bunların şerrine uğramalarından korkunca Allah'a رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ / وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ¹¹⁵ şeklinde yalvararak meseleyi O'na havale etmiştir. Bu duâdan anlıyoruz ki, inananla inanmayan grup arasında inanç özgürlüğünün aleyhinde cereyan eden ilişkilerde imansızların saldırı, tehdit ve zorlamalarına karşı durulamazsa, çözümü Allah'tan istemek, O'nun yardımı için duâ etmek gerekmektedir. Bu yalvarış, mazlumlar için bir çıkış kapısıdır. Yüce Allah bu çıkış kapısına Şuayb peygamber örneği ile işaret etmektedir.¹¹⁶ Duânın sonunda zikredilen وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ / Sen açanların (hükmedenlerin) en hayırlısısın ifadesi duâda talep edilen şeyi pekiştirmektedir.

b. Erhamu'r-Râhimîn: Bazı peygamberlerin duâları أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / Erhamu'r-Râhimîn terkihiyle¹¹⁷ son bulmuştur. Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Eyüp yakarışlarını Allah'a وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / Sen, merhametlilerin en merhametlisisin diyerek ifade etmişlerdir.

Hz. Musa duâsında قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine dahil eyle. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin”¹¹⁸ demiştir. Önceki âyetler bağlamında düşünüldüğünde Hz. Musa'nın, kendi öfkeli tavrından ve Hz. Harun'un bazı kusurlarından dolayı hem kendisi hem de kardeşi için Allah'tan af ve mağfiret dilediği görülmektedir. وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / Bizî rahmetine dahil eyle! Zira sen merhamet edenlerin en çok merhamet edenisin şeklindeki dileğin af ile merhametin arasındaki ilişki üzerinde kurulduğunu göstermektedir. Yüce Allah'ın rahîm, yani merhamet etme sıfatına sığınmak, onu harekete geçirmek, dileğin merkezî noktasını oluşturmaktadır. Böylece Hz. Musa'nın duâsı, af dilemenin formülünü vermekte ve af dilemek için merhametin devreye sokulmasının öğretimini yapmaktadır.¹¹⁹

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hz. Eyüp hastalıkla imtihan edilmiş bir peygamberdir. İmtihanını çekerken aklına Allah'ın celal sıfatlarını değil, cemal sıfatları ve rahmeti gelmiştir. O zor şartlar içinde Rabbinin merhametlilerin en merhametlisi olduğu hakikatini dile

¹¹¹ el-A'râf 7/89. رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

¹¹² el-A'râf 7/155. قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِمَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ نُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

¹¹³ Hûd 11/45. وَقَالَ نُوحٌ رَبُّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

¹¹⁴ el-Enbiyâ 21/89.

¹¹⁵ el-A'râf 7/89.

¹¹⁶ Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 7/214.

¹¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de dört yerde (el-A'râf 7/151; Yûsuf, 12/64, 92; el-Enbiyâ, 21/83.) geçen أرحم ism-i tafdilî 'en merhametli, daha merhametli' anlamlarına gelmektedir. Bu ism-i tafdilî (أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) terkihibinde kullanılmaktadır. Ayrıca cümle içerisinde haber görevinde olup er-Rahimîn kelimesinin de muzâfıdır. Dört ayetin hepsinde mufaddâl, 'Allah' lafzıdır ve olumlu manada kullanılmıştır. Bu durum göstermektedir ki أرحم ism-i tafdilî yalnız Allah Teâlâ için kullanılan ism-i tafdillerden biridir.

¹¹⁸ el-A'râf 7/151.

¹¹⁹ Râzî, *Meâtîhu'l-gayb*, 16/14; Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, 7/315.

getirerek *الرَّاحِمِينَ* / وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيْ مَسْنَى الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ”¹²⁰ diye niyaz etmiştir. Görüldüğü gibi Hz. Eyüp yaptığı duâda isteklerini açıklamamış, sadece Rabbinin ona acıması için kendisinin âciz ve zayıf olduğunu, Rabbinin ise son derece merhametli olduğunu beyan etmiştir.¹²¹ Böylece insanlara Allah’a yalvarmanın metodunu ve duâya icabetin kaynağında ilâhî merhametin tecellisi olduğunu öğretmiştir.

c. Hayru’r-Râhimîn: *خير الراحمين*/Hayru’r-Râhimîn terkibi Müminun sûresinin iki âyetinde¹²² duâ sadedinde gelir. Bu âyetlerden biri şudur: *وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ* /De ki: “Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!”¹²³Müminun sûresinin son âyetleri¹²⁴, sûrenin bütünü içinde ele alınan Allah’ın birliği ve aşkın kudretiyle âhîret hayatının gerçekliği konularında insanlara uyarılarda bulunmaktadır. Buna rağmen inkâra sapanların kurtuluş imkânını kaybettikleri dile getirilmektedir. Sûrenin son âyeti, bu kadar büyük bir kayıptan koruması için Allah’ın sonsuz bağış ve merhametine sığınmayı telkin etmektedir.¹²⁵ Böylece Allah bu âyet-i kerime ile Hz. Peygamber’e ve onun şahsında biz ümmetine, nasıl duâ edeceğimizi öğretmektedir. Nitekim Hz. Ebubekir ‘*Ya Rasulallah! Bana namazımda okuyacağım bir duâ öğret*’ deyince Hz. Peygamber şöyle duâ et diye buyurmuştur: *Allahım! Ben nefsime çok zulmettim. Bu günahları senden başka kimse affedemez. Sen senin nezhdinden bir mağfiretle bana mağfiret eyle. Bana rahmet eyle. Şüphesiz ki sen çok bağışlayıcı, çok merhamet edicisin.*¹²⁶

d. Hayru’l-Ğâfirîn: Kur’ân’da zikredilen Hz. Musa’nın duâlarından biri ‘Hayru’l-Ğâfirîn’ ism-i tafdîl kalıbıyla sonlanmaktadır. Hz. Musa, İsrâiloğulları arasından seçtiği yetmiş kişiyi yanına alarak, kavminin altın buzağıya tapmalarından dolayı af dilemeleri, duâ ve niyazda bulunmaları için Tûr-i Sînâ’ya gitmiş ve şu duâda bulunmuştur: *قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ الْوَلِيُّ فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا* /“Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırısın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın”¹²⁷

Müfessirler bu ve bundan sonraki âyeti, zikredilen *وَلِيٍّ*/Velî ve *خَيْرُ الرَّاحِمِينَ*/Bağışlayanların en hayırlısı kavramlarına bağlayarak şöyle açıklamaktadırlar: Velî denen yardımcıdan iki şey beklenir: Birisi zararı gidermek, diğeri de fayda temin etmektir. Zararı gidermek faydayı temin etmekten daha önce gelmektedir. Bundan dolayı Hz. Musa yüce

¹²⁰ el-Enbiyâ 21/83.

¹²¹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetu’r-Tefâsîr* (Beyrut: y.y., 1981), 2/248.

¹²² el-Mü’minun 23/109, 118.

¹²³ el-Mü’minun 23/118.

¹²⁴ bk. el-Mü’minun 23/116-118.

¹²⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/76.

¹²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu’s-Sabîh*, thk. Mustafa el-Buğa (Beyrut: y.y., ts.), “Deavât”, 17 (No. 6326).

¹²⁷ el-A’raf 7/155.

Allah'tan bağışlamasını ve merhamet etmesini dileyerek, zararı ortadan kaldırma duâsını yapmıştır. Ardından dünya ve ahiret hayatı için iyilik ve güzellik istemiştir.¹²⁸Böylece Hz. Musa Allah'ın velî, gâfır/gafûr ve rahmet sıfatlarını gündeme getirmekte ve bu sıfatlarla Allah'a yalvarmaktadır. Aslında Hz. Musa'nın yalvarış şekli bize öğretilmekle, Allah'a nasıl yalvaracağımıza yön verilmektedir.¹²⁹

e. Ahkemu'l-Hâkimîn: Hz. Nûh oğlunu suda boğulmaktan kurtarmak için yaptığı duâyı *وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ* / *Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin*¹³⁰ ifadesiyle bitirerek Yüce Allah'ın hâkimlik sıfatına sığınmak istemiştir. Çünkü Hz. Nuh, Allah'ın kimlerin kurtuluşuna, kimlerin de suda boğulmalarına hükmettiğinin bu sıfatın bir tecellisi olduğunu bilmektedir.

f. Hayru'l-Vârisîn: Kur'ân'da zikredilen peygamberlerin duâlarından biri de Hz. Zekeriya'nın Rabbine, kendisine evlât ihsan etmesi için yaptığı duâdır. O Allah'a şöyle yalvarır: *رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ* / *Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın.*¹³¹

Hz. Zekeriya duâsını *وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ* / *Sen varislerin en hayırlısısın* şeklinde bitirmesiyle ilgili olarak müfessirler tarafından birçok izahlar yapılmıştır. Bu izahlardan birkaçını şöylece sıralamak mümkündür:

1. Hz. Zekeriya işlerin sonunun Allah'a varıp dayandığını bildiği için, bu işi çözsün diye söz konusu ifadeyi Allah'a bir övgü üslubu olarak kullanmıştır.

2. Hz. Zekeriya bu cümleyi söylemek suretiyle durumunu tamamen Allah'a havale etmiştir. Eğer Allah, mirasçısı olacak bir çocuk ona vermese bile zaten kendisi en hayırlı varistir.¹³²

¹²⁸ Örneğin bk. Râzî, *Meftâhu'l-gayb*, 15/23.

¹²⁹ Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, 7/324.

¹³⁰ Hûd 11/45. *وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ*

¹³¹ Enbiyâ, 21/89.

¹³² Râzî, *Meftâhu'l-gayb*, 16/222.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık iki yüz kadar âyette doğrudan duâ konusu işlenmektedir. Bunun yanında tövbe, hamd ve tesbih gibi manalar içeren âyetler de dolaylı olarak duâ kavramı ile alakalıdır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla âyette peygamberlerin, salih kulların ve salih toplulukların duâlarından söz edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kadar yoğun işlenen duâ konusunu Allah farklı modellerle sunmuştur. Bunlardan biri de duâ âyetlerinin birçoğunun sonunda esmâ-i hüsnâ zikredilmesidir. Bunun yanında Allah'ın isim ve sıfatlarıyla duâ etmek Kur'ân'ın bir tavsiyesi olduğu fark edilecektir. Bu durum dikkatleri birçok duâ âyetinde gelen esmâ-i hüsnânın bu âyetlerle olan münâsebetini incelemeye çekmiştir. Nitekim birçok müfessir bununla ilgili geniş izahatlar yapmıştır. Biz de bu çalışmamızda konuyla ilgili vardığımız sonuçlardan genel olarak şöyle sıralayabiliriz:

• Esmâ-i hüsnâya imtisal ederek Allah'a duâ etmek hem Kur'ân'ın tavsiyesi hem de peygamberlerin uygulamasıdır.

• Kur'an'da yer alan peygamber duâlarının hemen hepsinde, cümle sonlarında, peygamberlerin istekleriyle uyumlu olacak şekilde esmâ-i hüsnâya yer verilmiştir.

• Duâ âyetlerinin sonunda zikredilen esmâ-i hüsnâ ister tekli, ister ikili, isterse ism-i tafdil olarak gelmiş olsun; her durumda bağlamla irtibat ve münasebeti söz konusudur.

Bu sonuçlardan hareketle denebilir ki esmâ-i hüsnâ ile yapılan duâ, insanın Rabbi ile bir iletişim kanalı olmaktadır. İnsan, ihtiyacı ve çözülmesini istediği probleme göre Allah'ın bu güzel isimlerinden biri ile Allah'a duâ etmelidir. Allah'ın merhametini talep edilecek duâlarda O'nun rahmet sıfatlarından Gafûr, Rahmân, Rahîm, Afuvv vb. güzel isimleriyle; var olan bir zulmün kaldırılması ve bir zalime engel olunması istenilecek duâlarda Azîz, Kadîr, Kakhâr, Cabbâr vb. kudret ve azameti anlatan isimleriyle O'na seslenmek, duânın kendi içinde tutarlı olmasını sağlar. Bu şekilde yapılan duâ kabul edilmeye daha yakın olacaktır.

Kaynakça

- ABDULBAKÎ, Muhammed Fûâd. *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: y.y., 1945.
- ARSLAN, Ali. *Büyük Kur'an Tefsiri*. 16 Cilt. İstanbul: y.y., 2011.
- ÂTIF, Recep. *el-İ'câzu'l-beyânî fi nazmi havâtimi'l-âyât*. Gazze: el-Câmiatu'l-İslamiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- ÂLÛŞÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmûd. *Rûbu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- BAYRAKLI, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 20 Cilt. İstanbul: y.y., 1. basım, 2001.
- BEYDÂVÎ, Nasiruddin b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*. nşr. Muhammed Abdurrahman Meraşlı. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, ts..
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *el-Esmâ ve's-sfât*. Kâhire: y.y., 2005.
- BİLGİÇ, Salih. *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Duâ*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sabîh*. thk. Mustafa el-Buğa. 9 Cilt. Beyrut: y.y., ts..
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı. *Tefsîru rûbi'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf. *el-Babru'l-mubît*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Alî Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: y.y., 1. basım, 1993.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Tebzîbu'l-Luga*. thk. Abdullah Dervîş. 15 Cilt. Mısır: y.y., ts.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah & Çelebi, Rabia. *Teshîlu'l-Belâğâ*. İzmir: y.y., 1997.
- HALÎMÎ, Ebû Abdillâh. *el-Minhâc fi şubûhi'l-imân*. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, 1979.
- HATTÂBÎ, Ebû Süleyman. *Şe'nu'd-duâ*. thk.: Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk. Beyrut: y.y., 1992.
- ISFAHÂNÎ, Râgîb. *el-Mufredât fi garibi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylanî. Beyrut: y.y., ts.
- IZUTSU, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar. İstanbul: y.y., 2012.
- İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Şemsuddin Muhammed b. Ebû Bekr el-Cevziyye. *el-Esmâu'l-hüsnâ*. çev. Hanîfi Akın & Muhittin Korkmaz. İstanbul: y.y., 2005.
- İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Şemsuddin Muhammed b. Ebû Bekr el-Cevziyye. *Medâricu's-sâlikîn*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1973.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. thk. İbrahim Şemsuddin vd.. Tunus: y.y., 1. basım, 2005.
- KARAMAN, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: y.y., 2. basım, 2006.
- KILIÇARSLAN, Mehmet. *Edebi Açından Kur'an'da ki Duâ Ayetleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kur'an Yolu Meâlî*. çev. Hayrettin Karaman vd.. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2009.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr. *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. 22 Cilt. Beyrut: y.y., 2006.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr. *el-Esnâ fi şerhi esmâillâh'l-hüsnâ*. 2 Cilt. b.y., y.y., 1. basım, 1995.
- KUTUB, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kâhire: y.y., 32. basım, 2003.
- RÂZÎ, Fahrudin Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: 1. baskı, 1981.

- RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillabi Teâlâ ve's-sfât.* b.y.: y.y., 1. Basım, 1907.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Alî. *Safvetu't-Tefâsîr.* 3 Cilt. Beyrut: y.y., 4. Basım, 1981.
- ŞAMÎ, Hanım Muhammed Hicâzî. *ed-Delâletu's-siyâkiyye li iktirâni esmâillabi'l-hüsnâ.* Kâhire: y.y., 2013.
- TİBÎ, Şerefuiddin et-. *et-Tibyân fi'l-beyân.* Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996.
- Usaymin, Muhammed b. Sâlih b.. *el-Kavâidu'l-muslâ fi sıfâtillâh ve esmâillabi'l-hüsnâ.* Kâhire: y.y., 1994.
- YAKA, Eyüp. "Muhammed b. Alim el-Aydinî el-Güzelhisari'nin Dua Ayetleri Tefsiri". *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II.* ed. Bilal Gökür vd.. 229-260. İstanbul: Erkam Matbaası, 2013.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* 10 cilt. İstanbul: y.y., 3. Basım. 1979.
- ZEBİDÎ, Muhammed Murtezâ, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamûs.* thk. Halîl el-Hilâlî. 40 Cilt. Tunus: y.y., 2004.
- ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim. *Tefsîru esmâillabi'l-hüsnâ.* thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk. Beyrut: y.y., 5. Basım, 1986.
- ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-. *İstikâku esmâillab,* thk. Abdülhüseyin Mübarek. Beyrut: y.y., 1986.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an bakâiki gavâmi'zi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl.* thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. Riyâd: y.y., 1998.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burbân fi ulûmi'l-Kur'an.* thk. Yûsuf Abdurrahman el-Meraşlî vd.. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1990.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr.* 17 Cilt. Şam: y.y., 10. basım, 2009.